

Сірко Р. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор
Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Анотація. В запропонованій статті надається загальна характеристика договірної регуляції відносин з перевезення залізничним транспортом. Наголошується, що питання договору й регулювання договірних відносин обговорюються в юридичній літературі багатьма вченими різних напрямів науки. Серед учених-цивілістів досить розповсюджена думка про договір як один із засобів механізму цивільно-правового регулювання відносин між сторонами договору (фізичними, юридичними особами). Тобто вказана позиція цивілістів спрямована на визнання положення про те, що договір у процесі регулювання діє поряд із законом і використовується для правового впорядкування договірних зобов'язань.

Звертається увага на те, що визначення поняття договірної регуляції відносин, зокрема відносин з перевезення залізничним транспортом, у цивільному законодавстві України, Законі України «Про залізничний транспорт», Статуті залізниць і Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом не визначено. У згаданих нормативно-правових актах йдеться про визначення «договору» й цивільно-правового регулювання відносин сторін договору.

Робиться висновок, що цивільно-правове регулювання відносин з перевезення транспортом, здійснюване за допомогою договору, спирається не лише на закон і норми цивільного й транспортного права, але й на угоду сторін, що містить так звані мікронорми, укладені в умовах, узгоджених самими сторонами. Тому визнавши, що цивільно-правове регулювання перевезень транспортом має нормативний характер, треба відзначити, що договірне регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом має дещо інший характер.

Пропонується визначення договірної регуляції відносин з перевезення залізничним транспортом як засобу цивільно-правового регулювання перевезень залізничним транспортом у формі похідної від норм цивільного права угоди сторін договору перевезення залізничним транспортом про умови їхніх дій за зобов'язаннями з перевезення залізничним транспортом.

Ключові слова: перевезення, залізничний транспорт, рекодифікація, відносини з перевезення залізничним транспортом, Статут залізниць, договір перевезення залізничним транспортом, пасажирів, вантаж, багаж, залізниця.

Постановка проблеми. Відносини з перевезення на будь-якому виді транспорту, в тому числі й на залізничному, виникають між фізичною (юридичною) особою й суб'єктом транспортної діяльності, який здійснює зазначене перевезення. В перевезенні можуть брати участь не одне, а декілька транспортних підприємств, причому вони можуть належати до різ-

них видів транспорту. Для відносин з перевезення залізничним транспортом, наприклад перевезення вантажу, вантажобагажу, багажу, пошти, характерно те, що одержувачем, як правило, буває не відправник вантажу, вантажобагажу, багажу, пошти, а інша особа, з якою відправник перебуває в договірних відносинах (ст. 22 Статуту залізниць України). Вказане положення дає змогу стверджувати, що договір перевезення залізничним транспортом укладається між двома особами – відправником і перевізником. Але крім цих осіб у договорі перевезення залізничним транспортом бере участь також одержувач, якому залізниця зобов'язана видати вантаж, багаж, пошту тощо. Хоча одержувач і не бере участі в укладанні договору, але він вступає в установлені без нього договірні відносини з залізницею в якості особи, яка має право вимагати видачі йому вантажу.

Варто зауважити, що натепер питання про учасників договірних відносин з перевезення залізничним транспортом значно ускладнюється, обставина пов'язана з виникненням нових самостійних комерційних організацій, які раніше являли собою структурні підрозділи транспортних організацій, що виступали в ролі перевізників. Вказані організації виконують різноманітні операції, пов'язані з забезпеченням перевезень, та в багатьох випадках є учасниками відповідних договірних відносин.

На сьогодні роль перевізника на залізничному транспорті виконує залізниця, яка згідно зі ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р. являє собою «статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи й організації залізничного транспорту і яке, при централізованому управлінні, здійснює перевезення пасажирів і вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі» [2].

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як С. С. Алексєєв, А. Г. Биков, Г. С. Гуревич, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, О. О. Карлов, А. Д. Кейлін, Н. С. Ковалевська, В. В. Луць, О. Л. Маковський, Д. А. Медведєв, Я. І. Рапопорт, А. М. Рубін, Г. П. Савічев, О. І. Сафончик, О. М. Садіков, Є. О. Харитонов, М. Є. Ходунов, Р. Ш. Цинцадзе, Х. І. Шварц, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич, та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визначення особливостей регулювання договірних відносин з перевезення залізничним транспортом, теоретичних і практичних проблем, що виникають у сфері перевезень залізничним транспортом.

Виклад основного матеріалу дослідження. З проголошенням незалежності в законодавстві України, в тому числі у сфері перевезення залізничним транспортом, відбулись численні зміни. На сьогодні найбільш загальні правила про договір перевезення сформульовані в положеннях основного

кодифікованого акта цивільного законодавства – Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), який закріплює приватноправові засади регулювання відносин. Норми гл. 64 ЦК України, присвячені договору перевезення, не відображають особливості перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти різними видами транспорту [3]. Господарський кодекс України (далі – ГК України) у ч. 1 ст. 307 надає визначення договору перевезення, зокрема перевезення вантажу [4]. Особливості перевезення визначені спеціальним законодавством у цій сфері, зокрема транспортними кодексами та статутами, законами, іншими нормативно-правовими актами й правилами, що видаються відповідно до них. До транспортного статуту, пов'язаного з перевезенням залізничним транспортом, відносять Статут залізниць України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р., який визначає особливі умови перевезення залізничним транспортом, права, обов'язки й відповідальність учасників перевізного процесу [5]. Щодо правил, то такими правилами є Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом, затверджені наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 грудня 2006 р. № 1196 [6].

Закріплення в законодавстві поняття договору перевезення підтвердило істинність договірної природи зобов'язань перевезення. У чинному ЦК України прямо закріплені договірні засади зобов'язань перевезення. В ч. 1 ст. 909 ЦК України визначено, «що за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення й видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату» [3].

У ст. ст. 908, 909, 910 ЦК України міститься вказівка про те, що «законом можуть бути передбачені особливості укладення й виконання договору перевезення вантажу, пошти, багажу та пасажирів». У законі прямо закріплена можливість врахування в договірних відносинах специфіки правового регулювання договору перевезення на кожному з видів транспорту. Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу й пошти залізничним транспортом просто дублювали визначення договору перевезення, зазначене в ЦК України, не визначаючи особливостей і специфіки саме залізничного перевезення.

Крім цього, у ч. 1 ст. 307 ГК України також надається визначення договору перевезення вантажу як договору, «за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввіреній їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк і видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату» [4].

Що ж до визначення поняття саме договірної регулювання відносин, зокрема відносин з перевезення залізничним транспортом, у цивільному законодавстві України, у Законі України «Про залізничний транспорт» у Статуті залізниць й у Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом воно не визначено. У згаданих нормативно-правових актах ідеться про визначення договору й цивільно-правового регулювання відносин сторін договору.

Питання договору й регулювання договірних відносин обговорюються в юридичній літературі багатьма вченими різних напрямів науки. Серед учених-цивілістів досить розповсю-

джена думка про договір як один із засобів механізму цивільно-правового регулювання відносин між сторонами договору (фізичними, юридичними особами). Тобто вказана позиція цивілістів направлена на визнання положення про те, що договір у процесі регулювання діє поряд із законом і використовується для правового впорядкування договірних зобов'язань. Таку думку підтримували радянські вчені, такі як О. А. Красавчиков, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський. У пострадянському середовищі цією проблематикою займалися Г. С. Гуревич, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, В. А. Єгізаров, В. В. Луць, О. Л. Маковський, Д. А. Медведєв, Я. І. Рапопорт та багато інших. На думку вчених, коли договір набуває юридичної сили, відбувається об'єктивізація вольових моделей у права й обов'язків, які розподіляються між учасниками (сторонами) договору відповідно до досягнутих домовленостей.

Як самостійний вид цивільно-правового регулювання «договірне регулювання» поверхнево вивчала Н. В. Федорченко, яка розглядала договірне регулювання відносин з надання послуг. Так, учена зазначає, що «договірне регулювання відносин з надання послуг є індивідуальним, воно надає обов'язковість специфічному порядку дій контрагентів. Договірне регулювання виражається в установленні порядку укладення, зміни й розірвання договорів, виконання сторонами взятих на себе зобов'язань, а також відповідальності за невиконання умов договору й зобов'язань» [9, с. 184]. Також учена вважає, що договірні відносини регулюються цивільно-правовим договором. Логіка роздумів ученої доцільна: цивільно-правовий договір є правовим регулятором і ця обставина дає змогу виділити цивільно-правове договірне регулювання як вид правового регулювання.

Підтримуючи зазначену вище позицію, хотілося б охарактеризувати договірне регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом як вид з урахуванням виконуваних ним функцій, а також тих принципів, які слугують йому основою.

Договірне регулювання відносин, зокрема з перевезення транспортом, у літературі розглядають як децентралізоване й здійснюване суб'єктами цивільного права, але водночас підкреслюється, що договірні відносини з перевезення транспортом можуть бути врегульовані не інакше, як тільки шляхом з'єднання регулятивних потенціалів закону й договору.

Тому доцільніше говорити про те, що договірне регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом ґрунтується на похідній від норм цивільного права угоді сторін договору і здійснюється за допомогою цього договору. Як похідне від цивільно-правового регулювання явище договірне регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом має всі ті властивості, які характеризують цивільно-правове регулювання договірних відносин. Але як різновид цивільно-правового регулювання воно не може не володіти тільки йому притаманною правовою метою, ґрунтується на відповідних правових принципах і виконує свої власні функції.

Правове регулювання перевезень транспортом визначається ученими як «здійснюваний за допомогою правових засобів результативний нормативно-організаційний вплив на цивільні відносини з перевезень із метою їх упорядкування та розвитку відповідно до суспільних потреб. Також правове регулювання перевезень – це «регламентація правовими засобами певного виду цивільних відносин зі здійснення перевезень, що здійснюється в конкретній правовій ситуації» [7].

Тим самим можна відзначити певну одноставність у розумінні такого складного явища, як правове регулювання відносин з перевезення транспортом, і долучитися до наукової думки, що для правового регулювання відносин з перевезення транспортом важливі засоби, за допомогою яких здійснюється регламентація або вплив на цивільні відносини з перевезення транспортом. Не можна погодитися лише з тим, що в цивільному праві такий вплив завжди буває нормативно організаційним.

Як вдалося встановити, цивільно-правове регулювання відносин з перевезення транспортом, здійснюване за допомогою договору, спирається не тільки на закон і норми цивільного й транспортного права, але й на угоду сторін, що містить так звані мікронорми, укладені в умовах, узгоджених самими сторонами. Тому, визнавши, що власне цивільно-правове регулювання перевезень транспортом має нормативний характер, треба відзначити, що договірне регулювання відносин з перевезення транспортом, зокрема залізничним транспортом, має дещо інший характер.

Відомо, що норми цивільного права об'єктивні за змістом і без юридичних фактів (подій і дій) не «працюють». Договір є угодою осіб, регулятивний засіб, створений їх вольовим розсудом, що породжує їхні суб'єктивні права та обов'язки [8, с. 307]. Тому зі змістовної сторони договір безпосередньо залежить від тих конкретних ситуаційних обставин, в яких належить взаємодіяти його учасникам (сторонам). Норми права містять в собі лише прототипи ситуацій, а для того, щоб виникло суб'єктивне право, потрібен процес реалізації нормативних положень щодо зв'язку з юридичними фактами.

Тому навряд чи можна поділяти думку окремих авторів про те, що цінність правового регулювання відносин, зокрема з перевезень транспортом полягає у рішеннях певних ситуацій (готових варіантах), що містяться в нормах права.

Як показав аналіз цивільно-правового договору в співвідношенні з його нормативно-правовою конструкцією, норми цивільного права не містять жодних готових рішень і готових варіантів дій – це привілей договору як угоди сторін.

Звичайно, не можна заперечувати значення норм цивільного права в договірному регулюванні відносин з перевезення транспортом, важливо лише розрізнити канали впливу на ці договірні відносини з боку договірних умов і з боку нормативних положень.

Саме їх правильне поєднання забезпечує надійність механізму договірного регулювання відносин з перевезення транспортом, зокрема залізничним транспортом, і приводить сторони договору до досягнення необхідних результатів. Ефективність впливу договору на цивільні відносини з перевезення залізничним транспортом залежить від того, наскільки налагоджені всі елементи механізму договірного регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом. Зазначена думка є доцільною, тому що тільки належне функціонування елементів правового механізму здатне забезпечити результативність цивільно-правового регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом, а отже, і договірного регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом.

Висновки. Враховуючи викладене, можна запропонувати визначення договірного регулювання відносин з перевезення залізничним транспортом як засобу цивільно-правового регулювання перевезень залізничним транспортом у формі похідної від норм цивільного права угоди сторін договору перевезення залізничним транспортом про умови їхніх дій за зобов'язаннями з перевезення залізничним транспортом.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про залізничний транспорт : Закон України від 4 липня 1996 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.11.2018).
3. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 02.11.2019).
4. Господарський Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 21.10.2019).
5. Статут залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF> (дата звернення: 03.12.2015).
6. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 грудня 2006 р. № 1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07>.
7. Правове регулювання перевезень в Україні : навчальний посібник / за ред. С. О. Харитонова. Харків : Одиссей. 2006. С. 75.
8. Шелухін М. Л. Транспортне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2008. 896 с.
9. Федорченко Н. В. Договірне регулювання відносин з надання послуг. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 183–186.

Sirko R. On the issue of contractual regulation of relations with rail transportation

Summary. The proposed article provides a general description of the contractual regulation of rail transport relations. It is emphasized that the issues of the contract and the regulation of contractual relations are discussed in the legal literature by many scientists of different directions in science. The opinion of the treaty as one of the means of the mechanism of civil and legal regulation of relations between the parties to the treaty (natural persons, legal entities) is quite widespread among scientists of civilists. That is, the stated position of civilians is aimed at recognizing that the contract in the process of regulation acts in accordance with the law and is used for the legal regulation of contractual obligations.

Attention is drawn to the fact that the definition of the concept of “contractual regulation of relations”, in particular the relations of carriage by rail in the civil legislation of Ukraine, the Law of Ukraine “On Rail Transport”, the Statute of Railways and the Rules for the Carriage of Passengers, Luggage, Cargo and Mail by Rail defined. These normative acts refer to the definition of a “contract” and the civil regulation of the relations of the parties to the contract.

It is concluded that the civil law regulation of relations with carriage by means of a contract is based not only on the law and norms of civil and transport law, but also on the agreement of the parties containing the so-called micronorms, concluded in terms agreed by the parties themselves. Therefore, recognizing that the proper regulation of transport by civil law is of a normative nature, it should be noted that the contractual regulation of rail transport relations is of a somewhat different nature.

It is proposed to define the contractual regulation of rail transportation relations as a means of civil legal regulation of rail transportation in the form of an agreement derived from the rules of the civil law of the parties to the railway contract on the conditions of their action under rail transportation obligations.

Key words: transportation, rail transport, recodification, relations with rail transportation, charter of the railroad, contract of carriage by rail, passengers, cargo, luggage, rail.